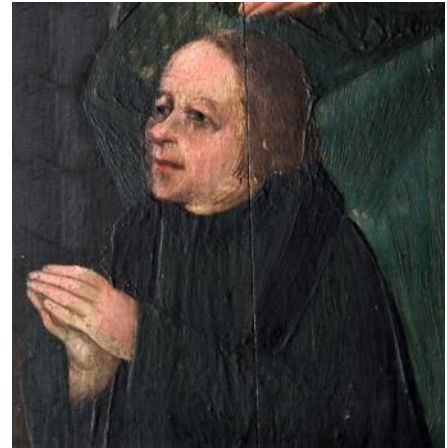


Sognepræsten Bo Madsen, som lod sig male!

06-06-2017

Bo Madsen var i årene før reformationen præst ved Vor Frue kirke i Rislev, dvs. han var katolsk præst. Rislev ligger ca. 8 km nord for Næstved, og i 1500-tallet var her et lille landsbysamfund hvor de få stråtede gårde lå samlet, tæt på kirken. Der boede ikke særlig mange i sognet og kirken var, og er stadig, en meget lille kirke. Bo Madsen boede ikke selv i Rislev, han boede i Næstved. Der er noget der gør denne, i første omgang, ellers fuldstændig anonyme og uinteressante sognepræst helt enestående, og det er, at han lod sig portrættere.



Her i Næstved har vi to middelalderkirker, Sct. Peders og Sct. Mortens, begge har fået navn efter deres skytshelgen (værnehelgen). Helgener er vigtige indenfor den katolske kirke hvor de bliver betragtet som et bindeled mellem mennesker og Gud, en slags Gudshjælper. En helgen er et menneske der har levet, og som den katolske kirke besluttede, efter deres død, skulle være en helgen. De har enten levet et meget helligt fromt liv, eller de er blevet dræbt for deres kristne tro, en martyr. Meget forsimplet, kan man bede til en helgen om hjælp med sine problemer, så behøver man ikke forstyrre Gud med den slags småtterier. Hvis man er meget heldig kan der ske mirakler. Disse helgener er meget forskellige og kan hjælpe med forskellige ting. F.eks. bar Sct. Kristoffer et barn over en farlig flod, barnet viste sig at være Jesusbarnet, og Kristoffer havde symbolsk båret hel verdens problemer på sine skuldre. Sct. Kristoffer blev skytshelgen for sømænd og rejsende. En anden god en at kende, er martyren Sct. Apollonia der blev tortureret ved at hun fik alle sine tænder trukket ud. Hun er skytshelgen for tandlæger. Så hvis man skal ud at rejse kan man, for at være på den sikre side, tage en lille medaljon på med et billede af Sct. Kristoffer, og hvis man har tandpine så er det Sct. Apollonia man skal have fat i.



Logo for Tandlægeforeningen 1947-1984

Det allerhelligste sted i en kirke er ved alteret. Kirkerne havde før reformationen, gerne et alter som var indviet til jomfru Maria og en eller flere sidealtre indviet til en af de populære helgener. Alteret var muret op med en stenplade øverst, og i den var der udhugget en fordybning, en helgengrav, hvori alterets relikvie blev gemt. Et relikvie betragtedes som værende meget helligt, var noget fra en af helgenerne, f.eks. en bitte stump af en af deres knogler, eller et lap stof fra deres tøj. Alterbordpladen blev dækket med et flot klæde. Siderne af alteret kunne være et flot stykke stof, og der kunne være en malet alterforside. På alteret stod et krucifiks, bibelen og lysestager, samt til brug under nadveren, altersølv, kalken til vinen og disken eller fadet til brødet.



Sidealterkalkmaleri Skt. Peders kirke.



Skt. Andreas sidealtertavle Vejlsø kirke

Som bagvæg for alteret var gerne et billede. Det kunne være ganske simpelt malet direkte på kirkevæggen eller som i 1400-tallet hvor det blev moderne med altertavler skåret i træ. Det kunne være en opstilling af figurer, f.eks. jomfru Maria med Jesusbarnet, alle apostlene eller scener fra Jesu liv. Det var meget almindeligt at man malede disse scener i flotte farver, så havde kirkegængerne noget farverigt og forunderligt at kigge på. Højalteret var det helligste i kirken og stod i koret. Faktisk var det så helligt, at det kun var præsten og de andre som tjente i kirken, som kunne se alteret tæt på, medens de almindelige kirkegængere blev i skibet. I skibet var der gerne flere sidealtre, og her kunne alle komme tæt på og bede. Disse sidealtre, som der kunne være mange af i de store kirker, var der mindst 9 af i Sct. Peders kirke, men formentlig 12-13 stk. De var gerne dedikeret forskellige helgener. Det kunne være helgenfigurer, som passede til den helgen som kirken var indviet til, eller måske valgt af den der havde betalt for etableringen af selve sidealteret. Velhavende folk gav penge eller ejendomme til altrene, og præsten skulle som modydelse bede for giveren. Disse helgener havde hver deres egen mærkedag i løbet af året hvor de blev

fejret. Folk tog på pilgrimsrejse for at besøge specifikke altre netop på disse dage, for man kunne optjene mange dages aflad for denne gerning. Helt særligt i Skovkloster, som ellers var et af de mere lukkede klostre, var hvis man besøgt deres Allehelgensalter på dets mærkedag den 1. november. Da ville man få 400 dages aflad. Til sammenligning, gav besøg på Skovklosteret til Skt. Katarinealteret på mærkedagen den 25. november, kun 200 dages aflad. Helgenmærkedage fejrede de ellers med at holde fri fra arbejde.



Helgenerne havde alle et særlig kendetegn¹ eller attribut, f.eks. Skt. Apollonia holder en tang med en tand. Hvor de mandlige helgener typisk er afbilledet som voksne mænd i bibeltidens tøj, er helginderne unge piger i flotte kjoler. På alterforsiden fra Mørkøv kirke ses Dorothea, Katarine og Barbara. Dejlige ser de ud med deres yndige ansigter og smukt løsthængende hår, klædt i de flotteste farverige og dyre modekjoler. Disse unge piger er ikke gift endnu, det ses på at de ikke bærer den gifte kvindes hovedbeklædning. De ligner nærmest supermodeller og man kan godt tænke på dem som smukke rollemodeller. Skovkloster havde, ud over den til Vor Frue, altre til Skt. Katarine og til Skt. Birgitte, og en klokke, som kaldes Gertrud, med en 53 cm høj relief af Skt. Gertrud på!



Midtertavlen fra Rislevs altertavle måler 77cm x 72 cm, og den har to sidefløje på 77cm x 36 cm som var malet på begge sider. Altertavler blev lukket i fasten, dvs. mellem fastelavn (askeonsdag) og påskesøndag. Det var så kun i disse 40 dage, at bagsidemalerierne var synlige. På bagsiden af sidefløjene på altertavlen fra Rislev kirke, er malet to helgener, Skt. Andreas og Skt. Johannes. Johannes Døberens navn afkortes til Hans, han er simpelthen Skt. Hans fra Skt. Hans aften. Hans attribut/symbol er et lam, han sagde at Jesus, som var hans fætter, var Guds lam. Skt. Hans er skytshelgen for smede og munke. Skt. Andreas er kendt ved et X kors, for det var på sådan et kors han blev korsfæstet. Han var fisker og en af Jesu apostle. På engelsk

¹ På Mørkøv alterforsiden er der malet 3 helginder, Dorothea, Katarine og Barbara. Vi ved hvem der er hvem på de genstande de holder, de såkaldte attributter eller kendetegn. Dorothea med en kurv med blomster, Katarine med sit sværd og Barbara med kalk og oblat/hostie (alterbrød).

bliver Andreas kaldt Andrew. Saint Andrew er skytshelgen (patron saint) for Skotland, og det er hans X-kors som er i det skotske flag og dermed også i det britiske flag Union Jack (lidt endnu).



Altartavlerne blev åbnet påskesøndag for at fejre Jesu opstandelse. Når Rislevaltertavlen er åben ser man et meget usædvanligt syn, det er selveste Bo Madsen. Der eksisterer kun en håndfuld portrætter af danskere fra starten af 1500-tallet, de kongelige og nogle få adelige. Af en eller anden grund har det at lade sig male, ikke været noget man gjorde i Danmark. Der var allerede på det tidspunkt fantastisk gode portrætmalere i Tyskland, Flandern, Frankrig og Italien, så hvorfor det ikke var slået an her i landet er lidt af et mysterium. Det var virkelig usædvanligt i Danmark. At en ganske almindelig præst til en lille landsbykirke lod en altartavle lave og fik sit billede malet på er faktisk helt vildt!



Vi ved at det er Bo Madsen, som har fået altertavlen fremstillet i 1522, for det er malet på forneden endda med dato, d. 21. juli. Det er skrevet på latin, så her kaldes Bo Madsen for Boetius Mathiæ. Derudover står at de to kirkeværgere Niels Jacobsen og Svend Johansen har været med til anskaffelsen, men de er ikke malet med. Det vides ikke hvem kunstneren, som har malet altertavlen var, ud over den er signeret med to initialer H.H. Fordi man kan se at Bo er malet samtidig med resten af altertavlen, menes det at kunstneren har siddet i Næstved og arbejdet, og at altertavlen ikke blev importeret fra Nordtyskland med Bo malet på senere. Det menes at den samme kunstner også har malet Skt. Pederaltertavlen i Skt. Mortens kirke og den alterforside som bruges nu som altertavle i Herlufsholm kirke.



Bo ser ud som en meget sympatisk mand på ca. 50 år, med halvlångt hår og en spids næse. Han er glat barberet, præster og munke barberede sig, det skilte dem udseendemæssigt ud fra andre mænd². Han er iklædt en folderig lang mørkegrøn dragt, og har præstens sorte stola hængt om skuldrene. Han har lagt sin sorte hat (baret) ved sin side, og knæler og beder foran hovedmotivet, Jesusbarnet med sin mor Maria og sin mormor Anna (Anna selvtrejde). Bagved står henholdsvis Marias mand Joseph og Marias far Joachim. På sidefløjene er Marias to søstre malet, (som også begge to hedder Maria) med deres familier, så det er simpelthen hele Jesus' jordiske familie. En meget passende altertavle til en Vor Frue kirke.

Det er til at forstå at Bo Madsen gerne ville have en flot altertavle til sin kirke. Men hvorfor det lige var, at Bo Madsen synes han skulle males med, og endda lige i centrum, og ikke lidt mere diskret på sidefløjen er til at undres over. Der er ganske få danske altertavler med stiftebilleder på, f.eks. den med Christian d. 2. og dronning Elisabeth³, og ellers er de andre med adelige, gerne biskopper. Vi kan ikke vide om der var flere af Bos slags på forsvundne altertavler, men siden den er den eneste der har overlevet, må det alligevel have været ganske usædvanligt at en almindelig sognepræst lod sig male med.



Nogenlunde samtidig med at altertavlen blev malet, fik en anden Næstvedpræst, Morten Nielsen udhugget en ligsten. Han var sognepræst ved Skt. Mortens kirke, og levede stadig. På stenen er to personer, en afdød munk fra Sortebrødrekløsteret og ham selv. Det var også temmelig blæret og "se lige os" - agtigt! Der var, med klostrene og kirkerne, rigtig mange gejstlige i Næstved. Det kunne tænkes at de kappedes lidt for at gøre opmærksomme på sig selv. Det kunne næsten ikke gøres mere tydeligt, end ved at få lavet billeder af sig selv, om det var i sten eller malet på en altertavle, som ville stå i kirken til evig tid. Jeg gad godt høre hvad Næstvedborgerne har sagt til billedet af Bo Madsen knælende ved siden af Jesusbarnet og den hellige familie.

Ligsten i Skt. Peders kirke

² 1031 The Council of Bourges unequivocally mandates "a shaved beard" for "all who minister within the Holy Church."

³ Skovkloster havde en altertavle med årstal 1520 påmalet med et par kongelige portrætter, formentlig Kong Hans og Christian 2.



Bo Madsen boede i en bygård i Brogade øst for Store Bro. Der har været selve huset han boede i, diverse udebygninger og en grund, som gik ned til Susåen. Han var ikke gift, for det måtte katolske præster ikke være. Men han har ikke boet alene, Bo ville have haft hjælp til tage sig af husholdningen og det øvrige, og de har givet været mere eller mindre selvforsynende med kød og grøntsager. Bo Madsen har åbenbart haft det helt godt i sit arbejde som landsbypræst, og han har boet standsmæssigt og komfortabelt i Næstved. Lige indtil han første gang skal kæmpe for retten til at blive boende i huset. Året var 1529 og han fik medhold i dommen af bispem i Roskilde⁴. Så kom reformationen og alt ændrede sig. Fra de først begyndte at tale om forandringer i kirken, til det blev gennemført i 1536 gik der ca. 10 år.

Bo Madsen har set hvordan det gik med munkene på Gråbrødreklosteret i byen. De blev jaget ud. Han har set hvordan lutheranismen bredte sig. Alt tyder på at Bo også har taget det nye til sig. Efter reformationens indførelse måtte præsterne gerne blive i deres embede hvis de gav deres ord på at efterleve de nye regler, og det har Bo åbenbart gjort. Men ansættelsesforholdene for præsterne blev forringede, hvor det før havde været attraktivt og prestigefyldt at være præst, kunne de efter reformationen dårligt klare sig for lønnen de fik. Om præstedragten stod i Kirkeordinansen fra 1539 at præsterne skulle "gå i rette præsteklæder". Inden længe fulgte deres tøj den almindelig borgerlige dragtstil og præsterne begyndte også at lade skægget gro. Noget helt andet for præsterne efter reformationen var, at de gerne måtte gifte sig.

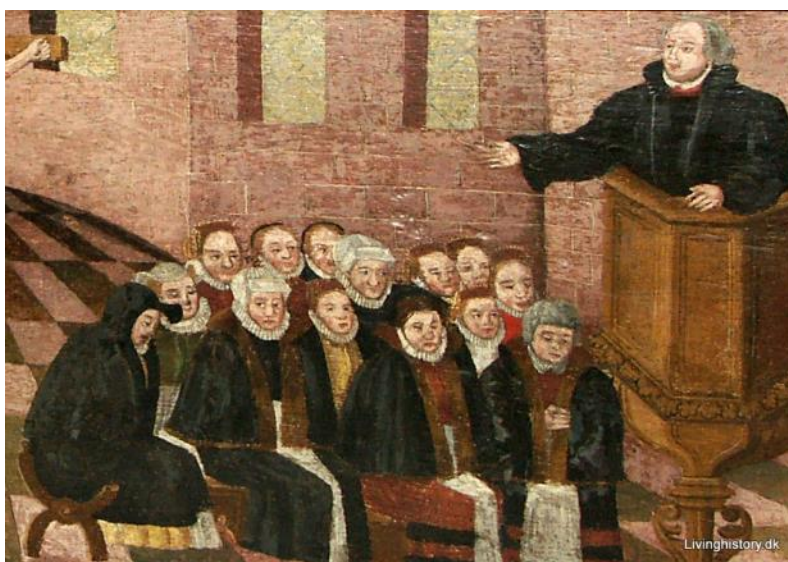


Selv om det gik fredeligt til, var overgangen til et protestantisk Danmark alligevel ikke helt uden drama for Bo Madsen, og endnu engang måtte han kæmpe for at blive boende i sin præstegård. Han ejede ikke selv huset i Næstved han boede i. En familie havde givet ejendommen til Vor Fruealteret i Skt. Peders kirke mange år tidligere. Nu med reformationen gik meget af det klostrene og kirkerne havde ejet til kongen, men man måtte dog, hvis man havde givet noget til kirken, søge om at få det tilbage. Familien som tidligere

⁴ Jeg har ikke haft mulighed for at se dommen, for at forstå hvori konflikten helt præcis lå.

havde ejet Bos hus, stævnedes ham i retten for at få ham ud. Nu var det sådan at Hans Bernersen, som var søn til giveren, selv var præst ved Vor Fruealteret i St. Peders kirke. Han havde boet i et hus ejet af Henrik Gøye, som han formentlig var givet brugsretten til Vor Frue-alteret af. Henrik Gøyes enke var gået fra arv og gæld, og det tyder på at de nye ejere har krævet den fulde ret til deres ejendom til sig. Og så kunne Hans Berendsen ligeså godt kræve sin families bygård tilbage, den Bo Madsen boede i. Mon ikke det har været det store samtaleemne i Næstved imens de kæmpede i retten i København, præst mod præst, Hans Bernersen mod Bo Madsen. Det endte med et forlig. Bo Madsen måtte blive boende i bygården i sin livstid, dvs. til han døde. Han skulle så betale en årlig husleje bestående af en tønne dansk øl, et lam, to gæs og 20 mark til Hans Bernersen. Hans skulle tillige have rådighed over et par værelser, også i sin livstid. Selve ejerskabet af bygården blev faktisk hos Skt. Peders kirke. Bo Madsen fortsatte som sognepræst i Rislev med bolig i Brogade i Næstved til han døde 10 år senere i 1547. Det var så en lykkelig afslutning for Bo Madsen.

Det gik knap så godt for alle altertavlerne, som var i kirkerne i Danmark. Om helgenbilleder sagdes at de ikke skadede de kloge og rettroende kristne, men uvidende og simple folk misbrugte dem til afguderier. Ved reformationen blev troen på helgener simpelthen stemplet som overtro. Martin Luther havde ikke noget imod disse helgenbilleder, for det var ikke selve billedet, som var godt eller ondt, det var hvad man gjorde dem til. Men sidealtrene med deres helgenbilleder på altertavler og alterforsider skulle fjernes som en del af oprydningen efter katolicismen. Nogle altertavler blev smadret og smidt ud, andre blev ødelagt, men gemt på kirkeloftet, og atter andre blev bare stillet væk. Nogle blev brugt til undervisningsformål medens andre blev genbrugt som noget helt andet. Superintendanten Peder Palladius foreslog, at man kunne lave dem om til en stol som kunne stilles lige ved prædikestolen. Her kunne de der hørte dårligt sidde under gudstjenesten, så kunne de få mest muligt ud af det. Ydermere tænkte han, at man kunne bruge *"alle de messeskjorter og alterduge, som ligger og flyder til ingen nytte. Var det ikke bedre, der blev syet skjorter til de fattige af den slags stads"*. Med helgeners forsvinden afskaffes også deres mærkedage som fridage. Peder Palladius affærdigede den megen misfornøjelse det skabte med at, Gud havde befalet folk arbejde for deres føde, og de havde nok i de mere end 70 helligdage der stadig var om året. Og i øvrigt var ingen helligdage ophævet, de var bare flyttet til Allehelgen, og de der klagede, kunne finde dem her.





Næstved Museum havde indtil fornyligt udstillet et meget flot dækketøjskab "Tante Johannes skab" lavet delvis ud af en altertavle. Historien er at træaltertavlen stod slået i stykker, på loftet i Bogø kirke. I slutningen af 1800-tallet skulle der ryddes op, og stykkerne blev solgt til en ung mand Holger Skovgaard Ostenfeldt for 20 kr. Han boede i Næstved, og havde en lille cigarfabrik. Han fik på smukkeste vis samlet og indlemmet de udskårne felter fra altertavlen i skabet. Skabet fik han lavet færdig til sit bryllup i 1900. Holger blev gift med Johanne i april, og han døde 10 uger senere kun 29 år gammel. De nåede ikke at få et barn, så skabet blev arvet af Holgers brors børn. De gav dette fantastiske skab, med dele af en altertavle fra 1510, til museet, som desværre nu har stillet den væk på magasin.



Nye altertavler kom til, Herluf Trolle og Birgitte Gøye købte 3 nederlandske af alabast i 1550-erne. De to gav de til Skt. Olai kirke i Helsingør. Til den tredje fik de lavet et skab, med deres portrætter malet på lågerne, det var deres husaltertavle. Efter Herluf Trolles død bestilte Birgitte flere mindemonumenter hos Cornelis Floris i Antwerpen. Bl.a. en ny altertavle, med parret knælende ved et bedepult, foran selve tavlen som består af en dommedagsscene. Denne altertavle brugtes på alteret i Herlufsholm kirke indtil 1811, da den blev fjernet fordi man "fandt det ej passende at have ubibelske personer på alteret, og endnu mindre, at menigheden skulle knæle for skolens stifter". Nu hænger altertavlen på væggen i området bag alteret, sammen med de øvrige gravminder til parret.

Med hensyn til Rislev altertavlen. Nu var det en lille kirke ude på landet, og Bo fortsatte jo som præst; han har ikke villet smide sin flotte altertavle ud. De to helgener, Skt. Hans og Skt. Andreas var også apostle, og de blev ikke sat til side af reformationen, så så langt så godt. Nogle år efter hans død har de dog ment at den ikke var passende, og de skiftede den ud men en anden. Bos altertavle blev flyttet fra Rislev til Omø kirke. En ny kirke blev bygget her i 1587, og de har manglet inventar, og her kom altertavlen til at stå helt frem til 1829, da blev den afleveret til nationalmuseet. Det var rigtig godt, for der blev den restaureret og den er blevet passet og plejet lige siden. Her hænger den i dag i den permanente udstilling, ret flot placeret ved indgangen til renæssance afdelingen. Her kan alle museumsgæsterne hilse på Bo Madsen, præsten som boede i Næstved i et dejligt hus i Brogade med grund ned til Susåen, for 500 år siden.



Kilder:

Peter Pentz: Omø-tavlen fra Rislev – en altertavle på vandring. Liv og Levn 7 – 1993